ARK Reflections IAS

తేదీ: 24-09-2025

1. భారత వ్యవసాయంపై బ్రిటిష్ వలస విధానాల ప్రభావాన్ని విమర్శనాత్మకంగా అంచనా వేయండి. వలస పాలన కాలంలో భూ ఆదాయ వ్యవస్థలు, భూమి యాజమాన్య విధానాలు మరియు వ్యవసాయ ఉత్పాదకతలో వచ్చిన మార్పులను చర్చించండి.

వలసరాజ్యాలకు ముందు భారతదేశంలో వ్యవసాయ రంగం జీవనాధార సాగు, సామూహిక భూస్వామ్య విధానాలు మరియు స్థానిక వ్యవసాయ ఆర్థిక వ్యవస్థల మధ్య సమతుల్యతతో వర్గీకరించబడింది. అయితే, బ్రిటిష్ వలస పాలన రావడంతో, భారతీయ వ్యవసాయం లోతైన పరివర్తనకు గురైంది. వలసరాజ్యాల రాజ్యం దానిని ఆదాయాన్ని ఉత్పత్తి చేసే, ఎగుమతి-ఆధారిత వ్యవస్థగా పునర్నిర్మించింది, సాంప్రదాయ వ్యవసాయ నీతిని మరియు స్థానిక స్థిరత్వాన్ని విస్మరించింది. ఈ మార్పు భూమి యాజమాన్యం, గ్రామీణ జీవనోపాధి మరియు ఉత్పాదకతపై తీవ్ర పరిణామాలను చూపింది.

I. భూ ఆదాయ వ్యవస్థలలో మార్పులు: కస్టమ్ నుండి కాంట్రాక్టు వరకు

వలసరాజ్యాల భూ ఆదాయ వ్యవస్థలు వ్యవసాయ ఉత్పత్తిని మెరుగుపరచడానికి కాదు, రాష్ట్ర ఆదాయాన్ని మధ్యవర్తుల ద్వారా పెంచడానికి రూపొందించబడ్డాయి.

1. శాశ్వత పరిష్కారం (1793):

- బెంగాల్‌లో లార్డ్ కార్న్‌వాలిస్ ప్రవేశపెట్టిన ఈ వ్యవస్థ, జమీందార్లతో శాశ్వతంగా భూ ఆదాయాన్ని స్థిరపరిచింది, వారికి యాజమాన్య హక్కులు మంజూరు చేయబడ్డాయి.
- **పరిణామాలు:**
    - భూమి అభివృద్ధికి కనీస ప్రోత్సాహకంతో జమీందార్లు అద్దెకు కోరుకునే ఉన్నత వర్గాలయ్యారు.
    - ఆదాయాన్ని చెల్లించడంలో వైఫల్యం కారణంగా భారీ స్థాయిలో భూముల వేలం మరియు, బహిష్కరణలు జరిగాయి.
    - రైతులు దోపిడీకి, అభద్రతకు గురయ్యే అవకాశం ఏర్పడింది.

2. రైత్వారీ వ్యవస్థ:

- మద్రాస్, బొంబాయి మరియు అస్సాంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో అమలు చేయబడింది.
- భూమి నాణ్యత మరియు దిగుబడి సామర్థ్యం ఆధారంగా రైతుల నుండి నేరుగా ఆదాయం సేకరించబడింది.
- **లోపాలు:**
    - పంట వైఫల్యాల సమయంలో కూడా ఆదాయ డిమాండ్ (తరచుగా స్థూల ఉత్పత్తిలో 45-55%) అస్థిరంగా ఉండేది.
    - రైతులు పన్నులు చెల్లించడానికి సాహుకార్ల నుండి అప్పులు తీసుకోవడంతో విస్తృతమైన అప్పుల భారం ఏర్పడింది.

3. మహల్వారీ వ్యవస్థ:

- వాయువ్య ప్రావిన్సులు, పంజాబ్ మరియు మధ్య భారతదేశంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో వర్తించబడుతుంది.

- మొత్తం గ్రామం (మహల్) పై ఆదాయాన్ని అంచనా వేసి, గ్రామ పెద్దలు లేదా మధ్యవర్తుల ద్వారా సేకరించేవారు.
- **ఫలితం:** సంస్థాగతీకరించబడిన సామూహిక బాధ్యత, కానీ ఆధిపత్య కుల సమూహాలలో అధికారాన్ని కేంద్రీకరించడం, అంతర్గత సోపానక్రమాలను మరింత దిగజార్చింది.

II. భూ యాజమాన్య విధానాలలో పరివర్తన

సాంప్రదాయ సంఘ ఆధారిత భూస్వామ్య వ్యవస్థలను విచ్ఛిన్నం చేస్తూ, బ్రిటిష్ వారు భూమిపై ప్రైవేట్ ఆస్తి హక్కులను ప్రవేశపెట్టారు.

- భూమి మార్కెట్ చేయదగిన వస్తువుగా మారింది, బదిలీ, తనఖా మరియు పరాయీకరణకు వీలు కల్పించింది.
- **భూమి పరాయీకరణ** ముఖ్యంగా చిన్న రైతులలో, తరచుగా వడ్డీ వ్యాపారుల వల్ల, గైర్హాజరీ భూస్వాముల వల్ల భూమిని కోల్పోయేవారిలో ఇది పెరిగింది.
- 20వ శతాబ్దం ప్రారంభం నాటికి గ్రామీణ జనాభాలో 30% కంటే ఎక్కువ మంది భూమిలేని కార్మికుల పెద్ద తరగతి ఆవిర్భావం.
- గిరిజన మరియు పశువుల కాపరులకు ఆచార హక్కులు నిరాకరించబడ్డాయి, అటవీ మరియు మేత భూములను అటవీ చట్టాల ప్రకారం రాష్ట్ర ఆస్తిగా ప్రకటించారు (1865, 1878).

III. వ్యవసాయం వాణిజ్యీకరణ: జీవనాధారం నుండి ఎగుమతికి మార్పు

బ్రిటిష్ వ్యవసాయ విధానం బ్రిటిష్ పరిశ్రమలకు ఆహారం ఇవ్వడానికి, ఎగుమతి ఆదాయాన్ని ఉత్పత్తి చేయడానికి వాణిజ్య పంటల సాగును ప్రోత్సహించింది.

- **కీలకమైన వాణిజ్య పంటలు**: నీలిమందు, పత్తి, నల్లమందు, జనపనార, టీ, చెరకు.
- **ఇండిగో తిరుగుబాట్లు (1859–60)** బెంగాల్‌లో మరియు చంపారన్ సత్యాగ్రహం (1917) బలవంతపు సాగు యొక్క ప్రత్యక్ష ఫలితాలు.
- ఆహార ధాన్యాల సాగు పరిమితం చేయబడింది, ఇది పునరావృత కరువులకు దోహదపడింది:
  - **గొప్ప కరువు (1876–78)**: 5.5 మిలియన్ల మరణాలు.
  - **బెంగాల్ కరువు (1943)**: ధాన్యం నిల్వ మరియు యుద్ధ సమయ విధానాల కారణంగా ~3 మిలియన్లు మరణించారు.

IV. వ్యవసాయ ఉత్పాదకతపై ప్రభావం

ఆధునికీకరణ వాదనలకు విరుద్ధంగా, బ్రిటిష్ విధానాలు వ్యవసాయ ఉత్పత్తిలో స్తబ్దత మరియు కష్టాలకు దారితీశాయి.

- పంజాబ్ మరియు పశ్చిమ యుపి (కెనాల్ కాలనీలు) లలో కాలువ నీటిపారుదల విస్తరించబడినప్పటికీ, ఇవి వర్షాధార, శుష్క ప్రాంతాలకు కాకుండా ఎంపిక చేసిన ప్రాంతాలకు ప్రయోజనం చేకూర్చాయి.
- ఉత్పాదకత తక్కువగా ఉండేది:
  - **వరి దిగుబడి** ఎకరానికి దాదాపు 7 క్వింటాళ్ల వద్ద నిలిచిపోయింది, గోధుమలు ఇంకా తక్కువగా ఉన్నాయి.
- విస్తరణ సేవలు, నిల్వ లేదా భీమాలో రాష్ట్ర పెట్టుబడి లేకుండా రైతులు అధిక ఆర్థిక భారాలను మోయాల్సి వచ్చింది.

V. ఆర్థిక పరిణామాలు మరియు వ్యవసాయ సంక్షోభం

- **అప్పుల ఊబిలో**: అధిక వడ్డీ వ్యాపారాలు స్థానికంగా మారాయి. 1921 నాటికి, బాంబే ప్రెసిడెన్సీలోని 60% కంటే ఎక్కువ గ్రామీణ కుటుంబాలు శాశ్వత అప్పుల్లో కూరుకుపోయాయి.
- **హాజరుకాని భూస్వామ్య విధానం** భూమి మరియు కౌలుదారుల దోపిడీని నిర్లక్ష్యం చేయడానికి దారితీసింది.
- వ్యవసాయ సంక్షోభానికి వలస రాజ్యం యొక్క ప్రతిస్పందన లైసెజ్-ఫెయిర్ భావజాలం ద్వారా మార్గనిర్దేశం చేయబడింది - కరువులను విధాన మార్పులతో కాదు, ఉదాసీనతతో ఎదుర్కొన్నారు.

ముగింపు

బ్రిటిష్ వలస పాలన భారతదేశ వ్యవసాయ నిర్మాణాన్ని ప్రాథమికంగా మార్చివేసింది, దాని లక్ష్యాన్ని జీవనాధారం, స్థిరత్వం నుండి ఆదాయం మరియు ఎగుమతికి మార్చింది. దోపిడీ భూ అద్దె వ్యవస్థలను విధించడం, ఏక పంట వాణిజ్యాన్ని ప్రోత్సహించడం, గ్రామీణ సంక్షేమాన్ని రాష్ట్రం నిర్లక్ష్యం చేయడం వలన విస్తృతమైన వ్యవసాయ స్తబ్దత, పేదరికం మరియు పర్యావరణ అసమతుల్యత సంభవించాయి. ఈ వక్రీకరణలు లక్షలాది మందిని పేదరికంలోకి నెట్టడమే కాకుండా, స్వాతంత్ర్యం తర్వాత భవిష్యత్తులో గ్రామీణ అశాంతి, భూ సంస్కరణ ఉద్యమాలకు కూడా బీజాలు వేశాయి. భారతదేశంలో సమకాలీన వ్యవసాయ సవాళ్ల మూలాలను విశ్లేషించడానికి ఈ వారసత్వాన్ని అర్థం చేసుకోవడం చాలా ముఖ్యం.

2. 19వ, 20వ శతాబ్దం ప్రారంభంలో భారతదేశంలో సామాజిక-మత సంస్కరణ ఉద్యమాల పరిణామాన్ని విమర్శనాత్మకంగా పరిశీలించండి. ఈ ఉద్యమాలు భారత జాతీయ ఉద్యమం ఆవిర్భావం, ఆకృతికి ఎలా దోహదపడ్డాయో వివరించండి?

పరిచయం:19వ శతాబ్దంలో భారతదేశంలో లోతుగా పాతుకుపోయిన సామాజిక దురాచారాలు, వలసవాద ఆధిపత్యం, మతపరమైన పిడివాదాలకు ప్రతిస్పందనగా సామాజిక-మత సంస్కరణ ఉద్యమాలు పెరిగాయి. హేతువాదం, సార్వత్రికవాదం మరియు పునరుజ్జీవనంతో గుర్తించబడిన ఈ సంస్కరణ ప్రయత్నాలు భారత జాతీయవాదం యొక్క సైద్ధాంతిక పునాది వేయడంలో పరివర్తనాత్మక పాత్ర పోషించాయి.

సంస్కరణ ఉద్యమాల పరిణామం మరియు స్వభావం:

1. **బ్రహ్మ సమాజ్ (1828, రాజా రామ్ మోహన్ రాయ్):** ఏకేశ్వరోపాసన, సామాజిక సమానత్వం, సతి నిర్మూలన, వితంతు పునర్వివాహం మరియు మహిళా విద్యను సమర్థించారు. ఇది ఉదారవాద సంస్కరణ చర్చకు పునాది వేసింది. "బ్రహ్మ సమాజం యొక్క ప్రాథమిక సూత్రం సార్వత్రిక ప్రేమ మరియు దాతృత్వం" అని రాయ్ ప్రముఖంగా అన్నారు.
2. **యువ బెంగాల్ ఉద్యమం (1830లు, హెన్రీ డెరోజియో):** రాడికల్ హేతువాదం, విజ్ఞానశాస్త్రం ,పాశ్చాత్య విద్యను ప్రోత్సహించింది. ఉన్నత వర్గాలకు చెందినప్పటికీ, ఇది కలకత్తా మేధావులను ప్రభావితం చేసింది మరియు స్వేచ్ఛా ఆలోచనకు మద్దతు ఇచ్చింది.
3. **ప్రార్థన సమాజ్ (1867, MG రనడే):** భారత రాజ్యాంగంలో తరువాత పొందుపరచబడిన విలువలను ప్రతిబింబిస్తూ, కులాంతర వివాహం మరియు వితంతు పునర్వివాహం వంటి సంస్కరణలను సమర్థించారు.

4. **ఆర్యసమాజ్ (1875, స్వామి దయానంద సరస్వతి):** కులతత్వాన్ని, విగ్రహారాధనను ఖండించారు, DAV సంస్థల ద్వారా విద్యను సమర్థించారు. "వేదాలకు తిరిగి వెళ్ళు" అనే ఆయన నినాదం సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనానికి ప్రేరణనిచ్చింది.
5. **రామకృష్ణ మిషన్ (1897, స్వామి వివేకానంద):** మతాల మధ్య సామరస్యాన్ని మరియు మానవాళికి సేవను సమర్థించారు. 1893లో వివేకానంద చికాగో ప్రసంగం ప్రపంచవ్యాప్తంగా భారతీయ ఆధ్యాత్మికతను ప్రదర్శించింది.
6. **తత్వశాస్త్ర సమాజం (అనిబెసెంట్):** భారతీయ తత్వశాస్త్రాన్ని ప్రపంచ ఆధ్యాత్మికతతో అనుసంధానించడంలో సహాయపడింది. తరువాత బెసెంట్ హోమ్ రూల్ ఉద్యమానికి నాయకత్వం వహించి, సంస్కరణ మరియు జాతీయవాదాన్ని వారధిగా నిలిపింది.
7. **అలీఘుర్ ఉద్యమం (సర్ సయ్యద్ అహ్మద్ ఖాన్):** ముస్లింలలో ఆధునిక విద్యకు మార్గదర్శకత్వం వహించారు మరియు, సమాజాన్ని ఆధునిక రాష్ట్రంలో ఏకీకృతం చేయడానికి మేధో పునరుజ్జీవనాన్ని లక్ష్యంగా చేసుకున్నారు.
8. **క్రైస్తవ మిషనరీలు:** పాశ్చాత్య విద్యను ప్రోత్సహించడం మరియు సతి వంటి భారతీయ దురాచారాలను బహిర్గతం చేయడంతో పాటు, వారు భారతీయ సంప్రదాయాలను కూడా సవాలు చేశారు, రక్షణాత్మక సంస్కరణవాద ప్రతిస్పందనలను ప్రేరేపించారు - విరుద్ధమైన పాత్ర పోషించారు.

జాతీయ ఉద్యమానికి సహకారం:

- **సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం:** వలస పాలనలో సాంస్కృతిక హీనత అనే వాదనలను తిప్పికొడుతూ భారతీయ సంప్రదాయాలను, గర్వాన్ని పునరుద్ధరించింది.
- **విద్యను ప్రోత్సహించడం:** జాతీయవాద నాయకులను పెంచి పోషించే పాఠశాలలు, కళాశాలలను స్థాపించారు.
- **సామాజిక ఐక్యత:** కులత్వానికి వ్యతిరేకంగా మద్దతును సమీకరించడం, సమ్మిళితత్వాన్ని ప్రోత్సహించడం - ఈ సూత్రాలు తరువాత స్వాతంత్ర్య ఉద్యమంలో బలోపేతం అయ్యాయి.
- **లౌకిక జాతీయవాదం:** భారత జాతీయ ఉద్యమం యొక్క బహుళత్వ తత్వానికి దోహదపడిన మతాంతర గౌరవాన్ని పెంపొందించారు.
- **రాజకీయ చైతన్యం:** బెసెంట్, వివేకానంద వంటి అనేక మంది సంస్కర్తలు జాతీయవాద చర్యను నేరుగా ప్రేరేపించారు.
- **పత్రికా మరియు సాహిత్య వినియోగం:** సంస్కరణవాదులు సంస్కరణవాద మరియు జాతీయవాద ఆలోచనలను వ్యాప్తి చేయడానికి స్థానిక మరియు ఆంగ్ల భాషా వార్తాపత్రికలు, పత్రికలు మరియు కరపత్రాలను ఉపయోగించారు.

క్లిష్టమైన విశ్లేషణ:

- తమిళనాడులో వేద సమాజం, పంజాబ్‌లో సింగ్ సభ వంటి ఉద్యమాలు ప్రాంతీయ వైవిధ్యాన్ని ప్రదర్శిస్తాయి.
- తరచుగా ఉన్నత వర్గాలకు చెందినవారైనప్పటికీ, పత్రికారంగం మరియు స్థానిక సాహిత్యం వాటి పరిధిని విస్తరించాయి.
- స్వాతంత్ర్యానంతర భారతదేశంలో కనిపించే విధంగా అవి రాజ్యాంగ ఆదర్శాలను - స్వేచ్ఛ, సమానత్వం, లౌకికవాదాన్ని ప్రభావితం చేశాయి.
- సంస్కరణ ఉద్యమాలు భారతీయ పునరుజ్జీవనోద్యమానికి నాంది పలికాయి - ఆలోచన, కళ, విద్య మరియు ప్రజా సమక్షంలో పునరుజ్జీవనం పొందాయి.

ముగింపు: సామాజిక-మత సంస్కరణ ఉద్యమాలు భారతదేశ జాతీయ మేల్కొలుపును ఉత్ప్రేరకపరిచాయి. సాంస్కృతిక గర్వాన్ని పునరుద్ధరించడం, సామాజిక న్యాయాన్ని సమర్థించడం ద్వారా, వారు భారతీయ సమాజాన్ని మార్చారు మరియు స్వాతంత్ర్య పోరాటానికి నైతిక, మేధో, సంస్థాగత పునాదిని ఏర్పాటు చేశారు.